

आदिवासी उपयोजनेंतर्गत राबविण्यात
येणा-या नाविन्यपूर्ण योजनांबाबतची
मार्गदर्शक तत्वे, सनियंत्रण व
मुल्यमापन इत्यादीबाबत

महाराष्ट्र शासन

आदिवासी विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: टिएसपी २०१३/प्र.क्र.२४७/का.६

मंत्रालय विस्तार, मुंबई ४०० ०३२

तारीख: २० जून, २०१४

वाचा- १) नियोजन.विभाग, शासन निर्णय.क्र.डिएपी १०१०/प्र.क्र.२०३/का.१४८१, दि.९.८.२०१०.

२) नियोजन.विभाग, शासन परिपत्रक क्र.डिएपी १०१२/प्र.क्र.२८०/का.१४८१, दि.१२.९.२०१२.

३) नियोजन.विभाग, शासन पत्र क्र.डिएपी १०१३/प्र.क्र.४२२/का.१४८१, दि.१.१०.२०१३

प्रस्तावना-

आदिवासी विकासासाठी आदिवासी उपयोजना सन १९७५-७६ पासून राबविण्यात येत आहे. संविधानाच्या ७४ व्या घटना दुरुस्तीतील अनुच्छेद २४३ झेड डी नुसार जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना आराखडयाची अंमलबजावणी व सनियंत्रण करण्याचे काम आदिवासी उपयोजना समितीवर सोपविण्यात आले आहे. राज्यातील आदिवासी बहुल जिल्हयांमध्ये प्रत्येक जिल्हयाच्या भौगोलिक परिस्थिती, नैसर्गिक साधनसंपत्ती, स्थानिक समस्या व गरजा वेगवेगळ्या असून स्थलकालपरते काही नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबविणे आवश्यक ठरते. सबब आदिवासी उपयोजनेचा आराखडा तयार करतांना नियमित योजनांबरोबरच आदिवासी क्षेत्रातील अडचणी दूर करून लोकांच्या गरजा पूर्ण करण्यास वाव रहावा या उद्देशाने शासनाने सन २०१४-२०१५ पासूनच्या आराखडयाबाबतच्या मार्गदर्शक सूचनांमध्ये जिल्हयांसाठी निश्चित केलेल्या एकूण नियतव्ययाच्या २ टक्के इतका नियतव्यय नाविन्यपूर्ण योजनांसाठी उपलब्ध करून देता येईल असे कळविले आहे. मात्र नाविन्यपूर्ण योजनांतर्गत कोणत्या योजना हाती घेण्यात याव्यात, त्यांची तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता देण्याबाबतची कार्यपद्धती व मार्गदर्शक सूचना देण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता

शासन निर्णय-

आदिवासी विकासाच्या दृष्टीने जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजनेखाली नाविन्यपूर्ण योजनेंतर्गत विविध उपक्रम राबविणे आवश्यक आहे. यासाठी स्थानिक पातळीवर निर्मिती, तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार प्रदान करून कार्यक्रम तातडीने कार्यान्वित करण्यासाठी खालीलप्रमाणे योजना राबविण्यास शासन मान्यता देत आहे.

२. नाविन्यपूर्ण योजनांचे स्वरूप :-

नाविन्यपूर्ण योजनांचा उद्देश, उद्दिष्ट, अंमलबजावणी पध्दत, अंमलबजावणी यंत्रणा, लाभार्थी पात्रता व निवडीचे निकष, योजनेचा कालावधी इत्यादीबाबत स्पष्टता असणे आवश्यक आहे. त्याबाबतची पुरेशी खात्री जिल्हाधिकारी यांनी करणे आवश्यक आहे.

या २.० % निधीतून अनेक योजना न घेता एका वर्षात साधारणतः चार ते पाच योजना राबविण्याचे निश्चित करण्यात यावे.

३. या निधीतून प्रामुख्याने खालील स्वरूपाच्या योजना राबविण्यात याव्यात :-

- १) राज्यस्तरीय व जिल्हास्तरावर निश्चित केलेल्या समान योजनांमध्ये न बसणा-या व स्थानिक गरजेनुसार आवश्यक असलेल्या योजना.
- २) अशा योजनेतून जिल्हायांमध्ये कायम स्वरूपी मालमत्ता निर्माण होणे अपेक्षित आहे. तसेच नाविन्यपूर्ण योजनेमध्ये मानव विकास निर्देशांकात वाढ होईल याचाही विचार करण्यात यावा.
- ३) प्रत्यक्षपणे अशा योजनांतून सर्वसाधारण व मोठ्या प्रमाणात लाभार्थ्यांना सामुहिक लाभ मिळत असावा.
- ४) केंद्रवर्ती अर्थसंकल्प (Nucleas Budget) तसेच या योजनेंतर्गत घेण्यात आलेल्या योजनांची द्विरुक्ती टाळावी.
- ५) आदिवासी विकास विभागांतर्गत कार्यरत कर्मचा-यांची कौशल्यवृद्धी व उत्पादकता वाढविणा-या.
- ६) आदिवासी योजनांच्या प्रभावी व कार्यक्षम अंमलबजावणीसाठी उपाययोजना.
- ७) आदिवासी शाळेमधील शिक्षणाची गुणवत्ता वाढविण्यासाठी योजना.
- ८) आदिवासी उपयोजनेंतर्गत घेण्यात येवू शकणा-या काही योजनांची यादी विवरणपत्र-१ मध्ये दिली आहे.

४. या निधीतून खालील स्वरूपाच्या योजना कोणत्याही परिस्थितीत घेता येणार नाहीत.

- १) केंद्र, राज्य किंवा अन्य स्रोत अंतर्गतच्या योजनेतून अनुज्ञेय खर्च/बाबी.
- २) अन्य योजनांसाठी पूरक हिस्सा.
- ३) कार्यालयीन खर्चासंबंधीच्या योजना.
- ४) दुरुस्ती व देखभाल व योजनेतर खर्च.

- ५) वैयक्तिक अनुदान स्वरूपाच्या योजना.
- ६) दोन वर्षात पूर्ण न होणा-या योजना, मोठ्या खर्चाच्या योजना.
- ७) कोणत्याही स्वरूपाची वाहन खरेदी.
- ८) कार्यक्रम, सभारंभ, उत्सव, मेळावा, खेळाच्या स्पर्धा, संमेलन इत्यादी बाबी.
- ९) खाजगी संस्थेसाठी कोणत्याही प्रकारचे सहाय्य/खर्च.
- १०) आवती खर्चासंबंधीच्या योजना.
- ११) ठराविक जाती/जमातीच्या समूहाच्या मालकीच्या धार्मिक जागेवरील कामे.
- १२) खाजगी जागेवर मालमत्तेच्या निर्माण करणा-या योजना.
- १३) पदनिर्मिती किंवा करार पद्धतीने पदे भरणे व शासनावर कायम स्वरूपी दायित्व निर्माण करणारे खर्च.

५. योजनेची निवड, प्रशासकीय व तांत्रिक मान्यता:-

वरील परिच्छेद-३ व परिच्छेद-४ मध्ये नमूद केलेल्या अटींची पूर्तता करीत असलेल्या, तसेच स्थानिक गरजानुरुप निवडलेल्या नाविन्यपूर्ण योजनांना जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना समितीची मान्यता घेऊन त्याची अंमलबजावणी करावी. योजनेच्या पात्रतेबदल काही शंका असल्यास योजनेच्या सविस्तर माहितीसह प्रस्ताव जिल्हाधिकारी यांनी सोबत जोडलेल्या विवरणपत्र-२ मध्ये आदिवासी विकास विभागाकडे पाठवावा. आदिवासी विकास विभागाकडून प्रस्तावाची छाननी करून, शंका असल्यास संबंधित प्रशासकीय विभागाचे मत घेऊन योजनेच्या मंजूरीबाबत जिल्हाधिकारी यांना कळविण्यात येईल.

शासनामार्फत/ जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना समितीने मान्यता दिलेल्या योजनांना जिल्हाधिकारी प्रशासकीय मान्यता देतील. योजनेस आवश्यकतेनुसार तांत्रिक मान्यता देण्याची जबाबदारी संबंधित कार्यान्वयीन यंत्रणेची राहील. योजनेशी संबंधित असणा-या कार्यान्वयीन यंत्रणेमार्फत योजनेची अंमलबजावणी करण्यात यावी.

६. योजनेचे सनियंत्रण व मुल्यमापन :-

योजनेची अंमलबजावणी, सर्वेक्षण, मुल्यमापन, संनियंत्रण, प्रचार व प्रसिद्धी, साहित्य वाटपाच्या अनुषंगिक खर्च उदा. वाहतूक इत्यादी करिता योजनेच्या नाविन्यपूर्ण योजनेच्या एकूण निधीच्या ५ % अनुज्ञेय राहील.

नाविन्यपूर्ण योजनाचा एक वर्षानंतर आढावा घेऊन समाधानकारक प्रगती असल्यास त्याबाबतचे सादरीकरण जिल्हा वार्षिक आदिवासी उपयोजना समितीसमोर सादर करून ती योजना

पुढील वर्षी सुरु ठेवावी. योजनेची फलनिष्पत्ती समाधानकारक नसल्यास योजना त्वरीत बंद करण्याची कार्यवाही करावी. ज्या योजनेचा फायदा चांगल्या प्रकारे मिळत आहे व ती योजना राज्यव्यापी राबविणे योग्य वाटते. अशा सर्व नाविन्यपूर्ण योजनेबाबत जिल्हाधिका-यांनी एक सविस्तर अहवाल शासनास सादर करावा व त्यात योजनेतून प्रत्यक्ष झालेले फायदे इत्यादी बाबी सविस्तरपणे नमूद कराव्यात.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०१४०६२०१०१४३५२४२४ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(सु. द. नाईक)
कार्यासन अधिकारी

प्रत,

१. सर्व जिल्हाधिकारी तथा सदस्य सचिव, जिल्हा नियोजन समित्या.

प्रत सादर अग्रेषित.

२. मा.राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई

३. मा.मुख्यमंत्र्याचे सचिव

४. मा.उप मुख्यमंत्र्याचे सचिव

५. मा.मंत्री (आ.वि.) यांचे खाजगी सचिव

६. मा.राज्यमंत्री (आ.वि.) यांचे खाजगी सचिव

७. मा.सर्व मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव

८. मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई

९. सर्व अपर मुख्य सचिव / सर्व प्रधान सचिव / सचिव मंत्रालयीन विभाग

१०. प्रधान सचिव (नियोजन विभाग) मंत्रालय, मुंबई.

११. सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई

१२. अपर आयुक्त व सदस्य सचिव,विदर्भ वैधानिक विकास मंडळ,बी-२३/ए,साउथ अंबाइजरी मार्ग,अंध विद्यालयाजवळ,नागपूर
१३. सदस्य सचिव,मराठवाडा वैधानिक विकास मंडळ, नविन प्रशासकीय इमारत, जिल्हाधिकारी कार्यालय कंपाऊड, तळमजला,औरंगाबाद-४३१००९
१४. सदस्य सचिव,उर्वरित महाराष्ट्र वैद्यानिक विकास मंडळ, नविन प्रशासकीय इमारत, १८,वा मजला, (पश्चिम बाजू) मंत्रालयासमोर,मुंबई-३२
१५. कार्यकारी अध्यक्ष, राज्य नियोजन मंडळ, नविन प्रशासकीय इमारत, १९ वा मजला, (पश्चिम बाजू), मुंबई-३२
१६. सर्व विभागीय आयुक्त
१७. आयुक्त,आदिवासी विकास,नाशिक
१८. सर्व अपर आयुक्त,आदिवासी विकास,
१९. नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
२०. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी,जिल्हा परिषद
२१. सर्व विशेष कार्यकारी अधिकारी, विभागीय आयुक्तांची कार्यालये
२२. सर्व जिल्हाधिकारी कार्यालये
२३. सर्व जिल्हा नियोजन अधिकारी
२४. सर्व प्रशासकीय विभागाखालील विभागप्रमुख
२५. सर्व एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प
२६. मा.प्रधान सचिव (आ.वि.) यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
२७. सर्व सह सचिव / उप सचिव/ अवर सचिव/ कक्ष अधिकारी, आ.वि.वि, मंत्रालय,मुंबई.
२८. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ,नाशिक
२९. आयुक्त,आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था,पुणे
३०. संचालक,अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय,मुंबई.
३१. निवड नस्ती (का-६), आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.

विवरणपत्र-१
काही अनुज्ञेय नाविन्यपूर्ण योजना

अ.क्र.	योजना
१	शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय व रुग्णालयासाठी व्हेंटीलेटर्स खरेदी करणे
२	अपंगांना सहाय्यक उपकरणे खरेदीसाठी अर्थसहाय्य
३	शासकीय धान्य गोदाम येथे आवार भिंतीचे बांधकाम करणे
४	जनावरांसाठी पिण्याच्या पाण्याची सोय करणे
५	ग्रामीण भागातील जनतेकरिता इंटरनेट संपर्क यंत्रणा
६	अनाथ मुलांना स्वयंरोजगार प्रशिक्षण
७	स्पर्धा परिक्षा केंद्रामार्फत विद्यार्थ्यांना तज्ज्ञ मार्गदर्शकामार्फत मार्गदर्शन व इतर अनुषंगीक खर्च
८	लेक वाचवा अभियान
९	क्षारपड/चिपड जमीन सुधारणा
१०	कृषि विकास परिषद
११	प्राथमिक शाळांना बॅचेस पुरविणे
१२	निष्काषित उष्णातेवर आधारित वॉटर हिटर निर्मिती
१३	खारफुटी जंगलाचे संवर्धन
१४	जिल्हा माहिती कार्यालयाचे सक्षमीकरण करण्यासाठी आवश्यक यंत्रसामुग्री
१५	महिला बचत गट योजनेसाठी इमारत बांधणे
१६	गावांचा झोन प्लॅन तयार करण्यासाठी उपग्रहांच्या माध्यमातून प्राप्त नकाशांच्या आधारे सर्वेक्षण करणे
१७	प्रयोगशाळा बळकटीकरण करणे
१८	माता मुत्यू प्रमाण कमी करणे
१९	सामान्य नागरिकांना सार्वजनिक शौचालय सुविधा देणे
२०	शासकीय कार्यालयात सौर उर्जा पद्धतीचा विकास करणे
२१	रुग्णालय व इतर शासकीय संस्थांसाठी सौरउर्जा
२२	साहसी खेळांचे आयोजन
२३	विज्ञान प्रदर्शन भरविणे
२४	इको फॅडली डास निर्मुलन अभियान योजना
२५	अनुसूचित क्षेत्रात पेसा कायद्यानुसार तसेच वन हक्क कायद्यानुसार सामुहिक स्वरूपाच्या योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी ग्रामपंचायतींना अर्थसहाय्य
२६	आदिम जमाती / पारधी / बर्ड भिळ्या या जमातीच्या विकासा संबंधित्या योजना

विवरणपत्र-२

१	योजनेचे नांव	
२	योजने स्वरूप	
३	यासारखी समान योजना असल्यास तिचे नांव	
४	सदर योजना नाविन्यपूर्ण म्हणून का समजण्यात यावी.	
५	योजनेचे लाभार्थी	बालकामगार/वेठबिगार/व्यावसायिक/शेतकरी/मच्छिमार/मजुर/सुशिक्षित बेरोजगार/महिला/विद्यार्थी/लहानमुले/शासकीय कर्मचारी/किशोरवयीन मुली
६	पात्रतेचे निकष	
७	लाभाचे स्वरूप	अनुदान/कर्ज/भाग भांडवल/मानधन/बांधकाम/पुरवठा
८	कार्यान्वयीन यंत्रणा	
९	अपेक्षित खर्च	प्रथम वर्ष :-
१०	अपेक्षित फायदे	द्वितीय वर्ष :-